

УДК 330.831.2

О. Нестеренко, канд. екон. наук (КНУ імені Тараса Шевченка)

АВСТРІЙСЬКА СУБ'ЄКТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНА ШКОЛА ТА ФОРМУВАННЯ АВСТРІЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Розкрито основні теоретико-методологічні положення австрійської суб'єктивно-психологічної школи. Виявлено якісні характеристики австрійської традиції економічного аналізу, реалізовані в межах австрійського неолібералізму.

Ключові слова: австрійська суб'єктивно-психологічна школа, методологічний індивідуалізм, австрійська традиція економічного аналізу, австрійський неолібералізм.

Раскрыты основные теоретико-методологические положения австрийской субъективно-психологической школы. Выявлены качественные характеристики австрийской традиции экономического анализа, реализованные в рамках австрийского неоллиберализма.

Ключевые слова: австрийская субъективно-психологическая школа, методологический индивидуализм, австрийская традиция экономического анализа, австрийский неоллиберализм.

The main theoretical and methodological provisions of the Austrian subjective-psychological school are covered. Qualitative characteristics of the Austrian tradition of economic analysis are identified which were implemented in the framework of the Austrian neo-liberalism.

Keywords: the Austrian subjective-psychological school, methodological individualism, the Austrian tradition of economic analysis, the Austrian neo-liberalism.

Роль австрійської економічної школи у багатьох сучасних дослідженнях применшується, зводиться до одного з маржиналістських угруповань, яке посприяло утвердженню пануючої неокласичної ортодоксальної теорії. Звичайно, в момент свого виникнення неокласична теорія не претендувала на роль пануючої й тим більше ортодоксальної, адже знаходилася в динамічній взаємодії, доведенні свого права на посідання чільного місця в структурі економічного знання. Потрібно наголосити, що термін "неокласичний" був введений в економічну теорію основоположником американського інституціоналізму Т. Вебленом як поняття, що якісно відрізняє економічну теорію А. Маршалла ("неокласичну") від відмінних традицій всередині маржиналізму, зокрема австрійської суб'єктивно-психологічної та математичної. Тому і по суті, і крізь призму історії економічної науки, віднесення австрійської школи маржиналізму винятково до предтечі неокласики значно применшує і звужує її істинну роль, так само як і спроба "втиснути" багатоманітні ідеї австрійців у термін "маржиналізм". Останній на сьогодні став синонімом вузькоспеціалізованої, високоматематизованої економічної теорії, побудованої на концепції граничної корисності, де змістовне навантаження припадає на математичний смисл поняття "гранична", тоді як актуальність і значущість досліджень представників австрійської школи як першопроходців маржиналізму втратить, на наш погляд, у понятті "корисність".

Серед вітчизняних та російських вчених, що вивчали провідні ідеї та історичну місію австрійської школи необхідно відзначити В. Автономова [4], В. Базилевича [2], І. Блюміна, Л. Горкіну, Н. Гражевську [2], А. Чухна. Серед зарубіжних науковців заслуговують на увагу дослідження Н. Беррі [1], М. Блауга, Р. Ебелінга [7], Р. Кубедду [3], Х. Уерта де Сото [5], Й. Шумпетера. Представниками австрійського підходу, які плідно розвивали його та аналізували здобутки своїх попередників, зокрема К. Менгера [4], О. фон Бем-Баверка, Ф. фон Візера, були передусім Л. фон Мізес [8, 9] та Ф. фон Хайск [6].

Метою статті є ідентифікація австрійської школи як цілісної системи наукових поглядів та її вплив на формування неоліберального напрямку економічної науки, який актуалізує австрійську традицію економічного аналізу у наш час. Виявлення основних напрямів економічних досліджень в межах реалізації австрійської традиції представниками австрійського неолібералізму є невіршеною раніше частиною загальної проблеми.

Стисла історія розвитку австрійської школи виглядає так: відлік її існуванню поклала у 1871 р. публікація

праці К. Менгера "Основи політичної економії" (більш доречним був би переклад "Основи учення про народне господарство", згідно німецького оригіналу Grundsätze der Volkswirtschaftslehre) [4]. 1880-ті рр. ознаменувалися розвитком ідей К. Менгера О. фон Бем-Баверком і Ф. фон Візером, а до 1914 р. (початку першої світової війни) австрійська школа охоплювала групу економістів багатьох національностей, об'єднаних спільними поглядами на природу людини і ринкову економіку [9]. На 1920-1930-ті рр. припадає потужний розвиток школи, уособлений науковими розвідками Л. фон Мізеса, Г. Хаберлера, Ф. Махлупа, Ф. фон Хайєка, О. Моргенштерна, Е. Жамса, А. Розенштейн-Родана, Р. Штрігла та інших вчених. 1940-1950-ті рр. – період "затишшя" у розвитку школи, а з сер. 1960-х рр. інтерес до неї знову посилюється завдяки новітнім розробкам І. Кірцнера та М. Ротбарда.

Основні методологічні принципи та теоретичні положення **австрійської суб'єктивно-психологічної школи**: методологічний індивідуалізм, абсолютний складовий суб'єктивізм, ідеалізм та психологізація економічного аналізу, визнання психології основою економічної діяльності, дослідження психологічних мотивів індивідуальної поведінки;

метод робінзонади, атомізм, тобто розгляд окремих споживачів і виробників як господарських "атомів";

дотримання мінової концепції – дослідження ринкових зв'язків, що визначають пропорції виробництва, внаслідок чого останнє відіграє вторинну роль;

каузальний (причинно-наслідковий) реалістичний аналіз, дослідження економічних законів, що виражені категоріями взаємодії індивіда з благами, людини з речами (менгерівський підхід), а не виробничих відносин між людьми (марксистський підхід);

побудова теорії граничної корисності, згідно з якою цінність блага залежить від суб'єктивної оцінки індивідом корисності останньої одиниці запасу;

теорія приписування (вмінення) – блага "першого порядку" (споживчі), цінність яких споживач визначає безпосередньо, наділяють цінністю блага "вищих порядків" (фактори виробництва – капітал і працю), що беруть участь у їхньому виробництві;

кардиналістський підхід до вимірювання загальної та граничної корисності;

головним ціноутворюючим фактором визнається попит за умов обмеженої або фіксованої пропозиції;

відсутність функціонального, графічного і математичного аналізу.

Логіка класичної школи, згідно з якою витрати праці (або витрати виробництва) визначають цінність (вар-

тість) поступається місцем логіці австрійської школи, яка полягає у діаметрально протилежному підході: тільки набуття благами цінності в процесі споживання дозволяє оцінити використані фактори виробництва (витрати). Таким чином витратний підхід замінюється у дослідженнях австрійців результатним.

Один із сучасних дослідників австрійської економічної школи Дж. Салерно, торкаючись питань розвитку менгерівської традиції, вважає мізесівську теорію процесу встановлення фактичних ринкових цін "вищою точкою розвитку концепції ціни, сформульованої К. Менгером ще у 1871 р." [10, р. 41]. Дж. Салерно вибудовує своє бачення австрійського неолібералізму на протиставленні поглядів щодо теорії ціноутворення двох основних представників школи у ХХ ст. – Л. фон Мізеса і Ф. фон Хайєка. В такому контексті Л. фон Мізеса належить слава економіста, що здійснив відродження менгерівської традиції економічних досліджень, тоді як Ф. фон Хайєка зображено вченим, що здійснював поступову інтеграцію ідей австрійської школи з неокласичною теорією. Останнє твердження, на нашу думку, не витримує критики: Ф. фон Хайєка важко звинуватити у прагненні інтегрувати австрійські ідеї до пануючої ортодоксії (це може бути справедливим тільки відносно раннього періоду його творчості, так само, до речі, як і до ідей ранніх робіт Л. фон Мізеса). Але навіть якби це відповідало дійсності, спроби такої інтеграції заслуговують на схвалення, адже за таких умов сьогодні питання залучення окремих підходів австрійських економістів до лона домінуючої економічної теорії постава б менш гостро.

Інший дослідник творчості австрійців, Р. Ебелінг, також наголошує на тому, що провідною фігурою у реалізації австрійського підходу впродовж ХХ ст. був Л. фон Мізес, тому при виявленні його сутності вчений спирається на мізесівські формулювання [8]. Цим самим Р. Ебелінг ігнорує той факт, що велику роль у просуванні й розвитку ідей австрійської школи аж до 1990-х рр. відігравав Ф. фон Хайєк, який суттєво доповнив і розвинув менгерівський підхід, здійснював потужну антикейнсіанську критику, висував ідеї інституційної обумовленості процесів соціально-економічної трансформації, розробляв австрійську теорію економічного циклу. Парадоксально, але у тексті статті кількість посилань автора на праці Ф. фон Хайєка доволі значна [7, С. 350, 354, 355, 357, 359, 360].

Л. фон Мізес і Ф. фон Хайєк продовжили розробки австрійської школи, проте кожен у власному ключі. Успадкувавши переважну більшість її методологічних рис і ознак, скориставшись загальними засадами економічного лібералізму, дослідники зосередили свої зусилля на дещо відмінних завданнях. Л. фон Мізес зосереджував увагу на реалізації ідеї про економічного суб'єкта як першооснову діяльності, критикуючи колективізм, тоталітаризм, соціалізм, розкривав важливі проблеми економічної теорії, зокрема економічної циклічності, грошей та кредиту, методологічні аспекти історії економічних учень та ін. Ф. фон Хайєк охопив значний спектр досліджень – економічна кон'юнктура, грошовий обіг, критика кейнсіанської теорії, проблеми соціалізму, а наприкінці творчого життя більшою мірою цікавився проблемами суспільної координації, приділяв значну увагу інституційним передумовам функціонування економічної системи.

На наш погляд, основні ідеї обох видатних представників, незважаючи на їх розбіжності, можуть розглядатися в якості проявів варіативності неоліберальної економічної думки. Розбіжності поглядів обумовлюються передусім відмінностями проблематики досліджень, і торкаються питань прaksiологічних основ економіки, розробка яких належить Л. фон Мізесу та механізмів соціально-економічної координації, розкритих Ф. фон Хайєком.

Основними напрямками досліджень в межах реалізації австрійської традиції представниками австрійського неолібералізму, на нашу думку, є:

розбудова т. зв. логіки дії, що базується на розумінні людини як діяльній особі (праксеологічних засад суспільних наук і економічної теорії) на противагу логіці вибору як реакції пристосування індивідів до обставин, що склалися. Логіка діяльності первинна відносно логіки вибору, адже тільки діяльність, дія породжує вибір;

посилення традицій індивідуалізму та суб'єктивізму економічного аналізу в напрямку визнання людини дієвою, активною, творчою особистістю, яка не є об'єктом маніпуляцій "соціальних інженерів", що пасивно реагує на існуючі обмеження, а є центром системи і сама змінюється відповідно до своєї функції надання переваг або у відповідь на зміну існуючих обмежень;

критика сцієнтизму, тобто неправомірного запозичення методології природничих наук при вивченні суспільних явищ і процесів. Природничі об'єкти завжди залишаються виключно об'єктами дослідження, тоді як людина є і об'єктом, і суб'єктом дії, усвідомлює власні цілі та цілі інших людей, опановує нові знання, постійно здійснює вибір між альтернативами, модифікує власну систему цінностей. Австрійці принципово підкреслюють, що методологія природничих і суспільних наук повинна бути відмінною (т. зв. методологічний дуалізм);

захист ідеї самоорганізації, втілений, зокрема, в хайєківській концепції спонтанного порядку. Вона розкриває становлення соціальних інституцій, що не є продуктами попереднього задуму і плану, так само як не є результатами рефлексивно-інстинктивної поведінки, проте відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні функціонування соціально-економічних систем (знаходяться "між інстинктом і розумом", за влучним висловлюванням Ф. фон Хайєка). Переважна більшість життєво важливих для існування суспільства інституцій виникли спонтанно у ході ринкових і соціальних взаємодій, і є їх незапланованим результатом;

критичне ставлення до державного регулювання взагалі, особливо його кейнсіанського зразка, невізнання можливості здійснення економічного розрахунку за соціалізму, критика соціалістичного планування та інших проявів "соціальної інженерії". Плановий орган ніколи, на думку австрійців, не буде володіти потрібним обсягом розпорошеної інформації та практичного знання, якою володіють індивідууми в своїй сукупності;

розбудова реалістичної теорії динамічного ринкового процесу та підприємництва, концепції недосконалого знання, розуміння першочергової інформаційної ролі ринкових цін та конкурентних засад функціонування економіки;

виклад альтернативної (щодо традиційної неокласичної) австрійської теорії конкуренції, що базується на творчому опануванні підприємцями ринкових обставин і є дійсною "процедурою відкриття" в непередбачуваному процесі постійних змін ринкового середовища;

ігнорування макроекономічного підходу в його кейнсіанському варіанті та критика беззмістовності використання макроекономічних показників внаслідок невізнання аналітичної дихотомії між реальним, пов'язаним із обсягами попиту і виробництва товарів і послуг, і грошовим, що відображає номінальну цінність товарів, секторами економіки;

побудова грошової теорії, яка задовго до виникнення монетаризму вказала на вкрай негативний вплив різких змін пропозиції грошей, що порушують структуру ринкових цін, змінюючи її відносно тієї, що була б за відсутності змін кількості грошей. Це призводить до викривлення уявлень споживачів та підприємців про реальні ринкові умови, що, в свою чергу, викликає помилковий розподіл виробничих ресурсів між сферами та галузями;

своєрідне врахування фактору часу, пояснюване тим, що цілі реалізуються в майбутньому, а засоби їх досягнення використовуються в теперішньому періоді, тому будь-який вибір містить в собі елемент надання переваг у часі. Складна система міжчасових співвідношень пронизує як "вертикальну" (етапність процесу виробництва), так і "горизонтальну" (внутрішньо- і міжгалузеві взаємозв'язки) структуру виробництва;

виклад австрійської теорії економічного циклу, що пов'язує зміни грошової пропозиції через ринок позичкового капіталу з обсягами інвестування та структурою цін за посередництва міжчасових зв'язків.

Означені елементи австрійського підходу поступово інтегруються до домінуючої наукової парадигми економічної теорії, проте цей процес міг би бути більш поступальним і всеохоплюючим. Відносно використання надбань австрійської теорії лунають різні думки, серед яких можна виокремити дві позиції. Перша полягає у проголошенні австрійського підходу єдино вірним, відкидає його "примеднання" до досягнень сучасної економічної науки, визнаючи його самодостатню роль як претендента на заміну існуючої парадигми. Його дотримуються, передусім, радикально спрямовані, де в чому апологетично налаштовані учні Л. фон Мізеса у США, зокрема М. Ротбард. Друга позиція, що видається нам більш зваженою, закликає до використання оригінального австрійського підходу всюди, де це можливо, на правах рівнозначної з пануючою ортодоксією економічної доктрини (найімовірніше, представлена Ф. фон Хайєком). Австрійську теорію інколи іменують "теорією здорового глузду", а, як доводить практика, здоровий глузд нехай поступово, проте перемагає, зрідка повністю витісняючи попередні, схематичні й нереалістичні уявлення про перебіг економічних процесів, а найчастіше – інтегруючись до пануючої нині системи економічних знань у якості її невіддільного елемента.

Неупереджений аналіз основних положень австрійської школи засвідчив, що австрійський підхід має власну теорію і методологію дослідження, потребує активнішої інтеграції до пануючої неокласичної парадигми. Започаткована австрійською школою австрійська традиція економічного аналізу розвивається і використовується тими економістами, що прагнуть реалістичніше відображати картину економічного життя суспільства. В межах австрійської традиції діяльність людини на ринку досліджується як процес координації послідовних змін, що відбуваються у часі, учасники якого діють відповідно до власних знань, переконань, очікувань, продукують

нову інформацію, знаходять нові можливості, реалізують свій творчий потенціал.

Л. фон Мізес і Ф фон Хайєк плідно розвинули підходи австрійської школи, здійснили поглиблені подальші економічні дослідження у напрямку побудови австрійського варіанту неоліберального напрямку економічної науки. Незважаючи на окреслені розбіжності їх вчень, вищевикладений аналіз австрійської традиції дозволяє охарактеризувати її як певну ідейно-теоретичну цілісність, а австрійський неолібералізм як безпосереднього ідейного наступника австрійської суб'єктивно-психологічної школи. Хоча сучасна австрійська школа остаточно втратила свій географічний, національний зміст, вона набула космополітичного, наднаціонального значення і представлена американським та європейським поколіннями економістів австрійської традиції, що посилюють свій вплив починаючи з середини 1970-х рр. минулого століття.

Щодо перспектив подальших наукових розвідок, то заслуговує на увагу визначення місця і ролі австрійської школи в структурі маржиналізму, етапів її розвитку та еволюції, внутрішніх суперечностей, ймовірних шляхів імплементації ідей, висловлених її представниками, до сучасної економічної науки.

1. Берри Н. Норман. Австрийская экономическая школа: расхождение с ортодоксией // Панорама экономической мысли конца XX столетия [Текст] // [Под ред. Д. Гринзуэя, М. Блини, И. Стюарта]: В 2-х т.: Пер. с англ. [Под ред. В.С. Автономова и С.А. Афонцева]. – СПб.: Экон. шк., 2002. – Т. 1. – С. С. 81-105. 2. Історія економічних учень : Хрестоматія : Навч. посіб. [Текст] // [уклад.: В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, А.О. Маслов та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2011. – 1198 с. 3. Кубедду Р. Политическая философия австрийской школы: К. Менгер, Л. Мизес, Ф. Хайек [Текст] / Р. Кубедду / Пер. с англ. – М., Челябинск: ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2008. – 406 с. 4. Менгер К. Основания политической экономии // Австрийская школа в политической экономии. К. Менгер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер [Текст] / . – М.: Экономика, 1992. – С. 31-242. 5. Уэрта де Сото Х. Австрийская экономическая школа: рынок и предпринимательское творчество / Хесус Уэрта де Сото ; [пер. с англ. Б. С. Пинскера под ред. А. В. Куряева]. – Челябинск: Социум, 2007. – viii + 202 с. (Серия "Австрийская школа" Вып.1). 6. Хайек Ф. фон. Судьбы либерализма в XX веке [Текст] / Фридрих фон Хайек / [пер. с англ. Б. Пинскера под ред. Т. Даниловой и А. Куряева]. – М., Челябинск: ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. – 337 с. 7. Эбелинг Р. Роль австрийской школы в развитии мировой экономической мысли XX века [Текст] / Р. Эбелинг // Экономика и математические методы. – Т. 28. – Вып. 3. – 1992. – С. 347-363. 8. Mises L. von. My Contribution to Economic Theory [Текст] / L. von. Mises. // Planning for Freedom. – South Holland, 1980. – 121 p. 9. Mises L. von. The Historical Setting of the Austrian School of Economics. [Текст] / L. von. Mises. – New Rochelle, 1969. – 167 p. 10. Salerno, Joseph T. The place of "Human Action" in the Development of Modern Economic Thought [Текст] / Joseph T. Salerno // The Quarterly Journal of Austrian Economics. Spring 1999. – Vol. 2. – № 1. – P. 35-65.

Надійшла до редколегії 09.12.11

УДК 338.24

Г. Черноус, канд. экон. наук, доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

МЕХАНІЗМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СИТУАЦІЙ ТА ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПОДІЯМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглядаються питання, пов'язані з адаптацією концепції моделювання проактивного механізму прийняття управлінських рішень на базі інструментарію інтелектуального аналізу даних на рівні підприємства. Розроблено механізм ідентифікації ситуацій та причинно-наслідкових зв'язків між подіями на підприємстві.

Ключові слова: проблемна ситуація, проактивне управління, прийняття рішень, інтелектуальний аналіз даних.

Рассматриваются вопросы, связанные с адаптацией концепции моделирования проактивного механизма принятия управленческих решений на базе инструментария интеллектуального анализа данных на уровне предприятия. Разработан механизм идентификации ситуаций и причинно-следственных связей между событиями на предприятии.

Ключевые слова: проблемная ситуация, проактивное управление, принятие решений, интеллектуальный анализ данных.

The article deals with the adaptation of the concept of modeling a proactive decision making mechanism based on Data Mining tools at the enterprise level. The mechanism to identify situations and causal relationships between events in the enterprise has been developed.

Keywords: problem situation, proactive management, decision making, Data Mining.

Сучасні масштаби соціально-економічної взаємодії, складні та розгалужені економічні, фінансові, соціальні,

інформаційні, технологічні та організаційні зв'язки вимагають від менеджменту підприємств застосування в